

ทฤษฎีตอบโต้การท้าทายกับการพัฒนาสถาบันทางการเมือง
The Theory of Challenge and Response
and the Development of Political Institutions

ดร.โกวิท วงศ์สุรวัฒน์*
Dr.Kovit Wongsurawat

* รองศาสตราจารย์ และ ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง
ราชบัณฑิตยสถาน; E-mail: kovit.wongsurawat@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ได้อ้างอิงทฤษฎีตอบโต้การทำทนาย ของ อาร์โนลด์ ทอยน์บี ที่เขียนในหนังสือประวัติศาสตร์ 12 ชุด เรื่อง “A Study of History” ที่เขียนขึ้นจากปี ค.ศ.1934-1960โดยเสนอว่า อารยธรรมเริ่มเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์พยายามโต้ตอบการทำทนายที่สำคัญ ซึ่งจะเป็นการทำทนายที่เกิดจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมทางสังคมอันเกิดจากมนุษย์ด้วยกันเองก็ได้ โดยทอยน์บี ได้แบ่งการทำทนายที่เป็นการกระตุ้นให้มนุษย์โต้ตอบจนเกิดเป็นอารยธรรมขึ้นออกเป็น 5 แบบซึ่งผู้เขียนได้สรุปว่าการโต้ตอบต่อการทำทนายของแต่ละสังคมนั้นเกิดขึ้นจากลักษณะประจำชาติ ซึ่งมีที่มาและหล่อหลอมจากลักษณะรูปแบบที่แตกต่างกันของสถาบันทางสังคมทั้ง 7 ซึ่งในกรณีของสังคมญี่ปุ่นได้ประสบความสำเร็จในการตอบโต้การทำทนายจากทางมหาอำนาจตะวันตกแห่งยุคล่าอาณานิคมด้วยการพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าเท่าเทียมกับทางมหาอำนาจตะวันตกทำให้สามารถรอดพ้นจากการเป็นอาณานิคมของชาติมหาอำนาจตะวันตกไปได้

คำสำคัญ: ทฤษฎีตอบโต้การทำทนาย, การพัฒนาสถาบันทางการเมือง

Abstract

This article cites Arnold Toynbee's theory of 'challenge and response' as presented in the 12 volume "A Study of History" written by Toynbee between 1934 and 1960. Toynbee holds that the origins of civilization lie in human attempts to address major challenges. Such challenges, which Toynbee's theory divides into five categories, arise in natural or social environments. The writer concludes that the responses of societies to these challenges depend on characteristics which derive from the seven primary institutional structures of each society. Developing their own country to keep pace with the states which were threatening them, Japanese society responded to challenges from Western superpowers in the era of colonialism and thereby avoided the grasp of colonialist powers.

Keywords: Challenge and Response Theory, Development of Political Institution

บทนำ

ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและการพัฒนาการสังคมนั้นมีอยู่มากมาย อาทิ ทฤษฎีวิวัฒนาการ ทฤษฎีแห่งจุดดุลยภาพ ทฤษฎีแห่งความขัดแย้ง ฯลฯ ซึ่งในทฤษฎีที่ว่าเหล่านี้ก็มีแยกย่อยออกไปอีกมากมาย ในที่นี้จะพิจารณาถึงทฤษฎีวิวัฏจักร (cyclical Theories) ซึ่งเน้นถึงการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าและความเสื่อมของอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ต่างๆ ที่มีลักษณะเป็นวัฏจักร อันมีแนวคิดที่สำคัญของ P.A. Sorokin, O. Spengler, A. Toynbee และ M. Weber ในที่นี้จะพิจารณาแนวความคิดของ Arnold Toynbee ซึ่งเป็นทฤษฎีตอบโต้การทำลาย (Challenge and Response) ในรายงานนี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ

1. ทฤษฎีการตอบโต้การทำลาย
2. วิธีการวิเคราะห์โดยใช้หลักการวิเคราะห์สถาบันทางสังคม
3. วิเคราะห์การตอบโต้ต่อทำลายของประเทศญี่ปุ่นในสมัยเมจิ เฉพาะในแง่ของสถาบันทางการเมือง

ทฤษฎีการตอบโต้การทำลาย

Arnold Toynbee (1889-1973) เป็นนักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ นามอุโฆษ ได้เขียนหนังสือประวัติศาสตร์ 12 ชุด เรื่อง “A Study of History” จากปี 1934-1960

ทอยน์บีได้พิจารณาถึงอารยธรรมต่างๆ ในประวัติศาสตร์โลก 26 อารยธรรมด้วยกัน ซึ่ง 16 อารยธรรมใน 26 นี้ได้เสื่อมสลายไปแล้ว ทอยน์บีได้ศึกษาถึงการเริ่มต้น การเป็นไปและการเสื่อมสลายของอารยธรรมเหล่านี้ เป็นลักษณะของวงจรแบบวัฏสงสารในพุทธศาสนานั่นเองโดยมีหลักการอยู่ว่า อารยธรรมของสังคมมนุษย์เกิดขึ้นมาได้เนื่องจากความพยายามของมนุษย์ที่โต้ตอบกับการทำลายต่างๆ โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งจากสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะป็นภาวะทางภูมิศาสตร์จากมนุษย์เผ่าอื่นหรือปัญหาภายในสังคมนั้นๆ เอง หากทำทายนั้นรุนแรงมากก็จะเป็นการกระตุ้นให้มนุษย์พยายามอย่างหนักหน่วงเพื่อที่จะตอบโต้เอาชัยชนะต่อการทำทายนั้นๆ ให้ได้ความพยายามที่ตอบโต้การทำทายนี้อาจสร้างสรรค์อารยธรรมที่ยืนยงต่อมาได้ แต่ในเวลาเดียวกันหากมนุษย์ไม่สามารถโต้ตอบเอาชัยชนะต่อสิ่งทำทายนั้นๆ ได้ อารยธรรมนั้นสังคมนั้นก็เสื่อมสลายไป นอกจากนี้หากสังคมใด หมู่ชนใดปราศจากการทำทายนเสียแล้ว เช่น ไนยาซาแลนด์ (Nyasaland) ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์อย่างพร้อมมูลผู้คนไม่ต้องดิ้นรนมากนัก สังคมนั้นก็จะยังคงป่าเถื่อน ไม่มีความเจริญและตกเป็นเหยื่อของสังคมอื่นที่เข้มแข็งกว่า เป็นต้น

ทอยน์บีได้เสนอว่า อารยธรรมเริ่มเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์พยายามโต้ตอบการทำทายนที่สำคัญ ซึ่งจะเป็นการทำทายนที่เกิดจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมทางสังคมอันเกิดจากมนุษย์ด้วยกันเองก็ได้ โดยทอยน์บีได้แบ่งการทำทายนที่เป็นการกระตุ้นให้มนุษย์โต้ตอบจนเกิดเป็นอารยธรรมขึ้นออกเป็น 5 แบบคือ

1. การกระตุ้นความยากแค้นทางภูมิศาสตร์ (The Stimulus of Hard Countries) ความยากแค้นทางภูมิศาสตร์เป็นการทำทายนต่อมนุษย์ในการที่จะตอบโต้เอาชัยชนะต่อสิ่งแวดล้อมที่ยากแค้น จนกระทั่งได้ก่อตั้งอารยธรรมอันยิ่งใหญ่ขึ้น ทอยน์บีได้ยกตัวอย่างกรณีเช่นนี้หลายกรณี อาทิ อารยธรรมของจีนเกิดขึ้นแถบลุ่มแม่น้ำเหลือง ทั้งๆ ที่แม่น้ำเหลืองได้รับฉายาว่าเป็นแม่น้ำวิบโยค เกิดภัยธรรมชาติโดยน้ำท่วมท้นฝั่งเป็นประจำ มีหน้าซำแม่น้ำเหลืองยังใช้เดินเรือไม่ได้ตลอดทั้งปี

ถ้าจะยกตัวอย่างที่ทอยน์บีไม่ได้อ้างไว้ก็ควรพิจารณาลักษณะภูมิศาสตร์ที่อารยธรรมอิสลามได้ก่อตัวขึ้น และขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง จนในปัจจุบันแหล่งกำเนิดก็เริ่มมาจากทะเลทรายอันแห้งแล้งกันดารในตะวันออกกลางนั่นเอง

2. การกระตุ้นจากดินแดนใหม่ (The Stimulus of New Ground) การที่อารยธรรมจากแหล่งหนึ่งขยายไปยังดินแดนแห่งใหม่ ก็เป็นการทำทายนและการตอบโต้การทำทายนนั้นมีประสิทธิภาพ ก็ยังผลให้อารยธรรมนั้นๆ เจริญเติบโต

อย่างดีเช่นกัน เช่น อารยธรรมตะวันตกของยุโรปไปเจริญก้าวหน้าในทวีปอเมริกา หรืออารยธรรมของจีนแพร่หลายไปยังญี่ปุ่น เป็นต้น

3. การกระตุ้นจากการพ่ายแพ้ (The Stimulus of Blows) มีตัวอย่างมากมายที่รัฐหนึ่ง สังคมหนึ่งถูกรุกรานทางการทหารและประสบการณ์พ่ายแพ้ได้พยายามโต้ตอบจัดระเบียบภายในสังคม เพื่อจะแก้มือเป็นผู้ชนะขึ้นมาอีก ทอยน์บียกตัวอย่างของปรัสเซียที่ถูกรุกรานจนพ่ายแพ้ทั้งทางทหารและทางการเมืองใน ค.ศ. 1806-1807 ทำให้ปรัสเซียต้องโต้ตอบการทำทลายยึดจับตัวเองขึ้นเป็นรัฐผู้นำในการรวมเยอรมันนีในสมัย บิสมาร์ค

ในลักษณะที่คล้ายคลึงกันของประวัติศาสตร์ไทยก็เช่นกัน ในการเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าครั้งแรกใน พ.ศ.2112 ชาวไทยได้โต้ตอบการทำทลายที่สูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ในสมัยต่อมา ภายใต้การนำของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช อันนำชาติไทยไปสู่ความรุ่งโรจน์และปลอดภัยจากการรุกรานภายนอกกว่า 100 ปี

4. การกระตุ้นจากการกดดันบีบคั้น (The Stimulus of Pressures) การกดดันบีบบังคับนี้ หมายถึง การต่อต้านการรุกรานที่ยาวนานโดยมิได้พลาดปลั่งเหมือนการกระตุ้นจากการพ่ายแพ้ เช่น ออสเตรียถูกคุกคามบีบคั้นจากการที่ต้องต่อต้านการรุกรานของพวกออสโตมานเตอร์กเป็นเวลายาวนาน ทำให้ต้องมีการโต้ตอบการทำทลายนี้ด้วยการปรับปรุงตัวเองภายในเช่นกัน การตอบโต้ทำให้เกิดการวิวัฒนาการการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมของยุโรป จากระบอบศักดินาสวามิภักดิ์ เป็น ราชาธิปไตย และประชาธิปไตยตามลำดับ จนสามารถขยายอารยธรรมของยุโรปเข้าไปในจักรวรรดิออตโตมานอีกด้วย

5. การกระตุ้นอันเกิดจากการถูกกีดกันลงโทษ (The Stimulus of Penalizations) ชนชาติบางชนชาติได้ถูกกีดกัน กลั่นแกล้ง ลงโทษเป็นประจำ อาทิ ชนชาติยิวถูกกีดกันไม่ให้ประกอบอาชีพต่างๆ จนต้องหันมาเป็นผู้ให้กู้ยืมเงินเพราะทางศาสนาคริสต์ถือว่าบาปในการให้กู้ยืมเงินโดยคิดดอกเบี้ย พวกยิวจึงต้องหันมาประกอบอาชีพนี้ จะเห็นได้ว่า พวกชนชาติยิวนั้น ประสบความสำเร็จในด้านต่างๆ ไม่

ว่าจะเป็นธุรกิจ ศิลปะ วิทยาศาสตร์ ในระดับโลกมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนร้อยละกับชนชาติอื่นๆ

ทฤษฎีการทำทายกับการโต้ตอบ (Challenge and Response) ของทอยน์บี จะสามารถอธิบายได้เข้าใจง่ายๆ โดยหลักการด้วยการอุปมาอุปมัย กล่าวคือ ไฟสามารถเผาไหม้ให้กลายเป็นถ่านได้ แต่ก็ไฟอีกนั้นแหละที่ช่วยเผาให้เหล็กกล้าแกร่งขึ้น

วิธีการวิเคราะห์ที่ใช้หลักการวิเคราะห์สถาบันทางสังคม

ความหมายของสถาบัน (Institutions) มีอยู่มากแต่ที่เหมาะสมที่สุดก็เห็นจะเป็นของ ฮอร์ตตัน และฮันท์ (Raul B.Horton and Chester L.Hunt) ได้ให้ความหมายว่า สถาบันคือที่รวมของความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationships) ซึ่งแสดงให้เห็นในรูปของค่านิยม และการปฏิบัติ เพื่อสนองความต้องการพื้นฐานต่างๆ ของสังคม

ส่วนสถาบันทางสังคมคือ ที่รวมระบบต่างๆ ของความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งรวบรวมค่านิยมต่างๆ (Common Values) และระเบียบการปฏิบัติสนองความต้องการพื้นฐาน (Basic needs) ของสังคม

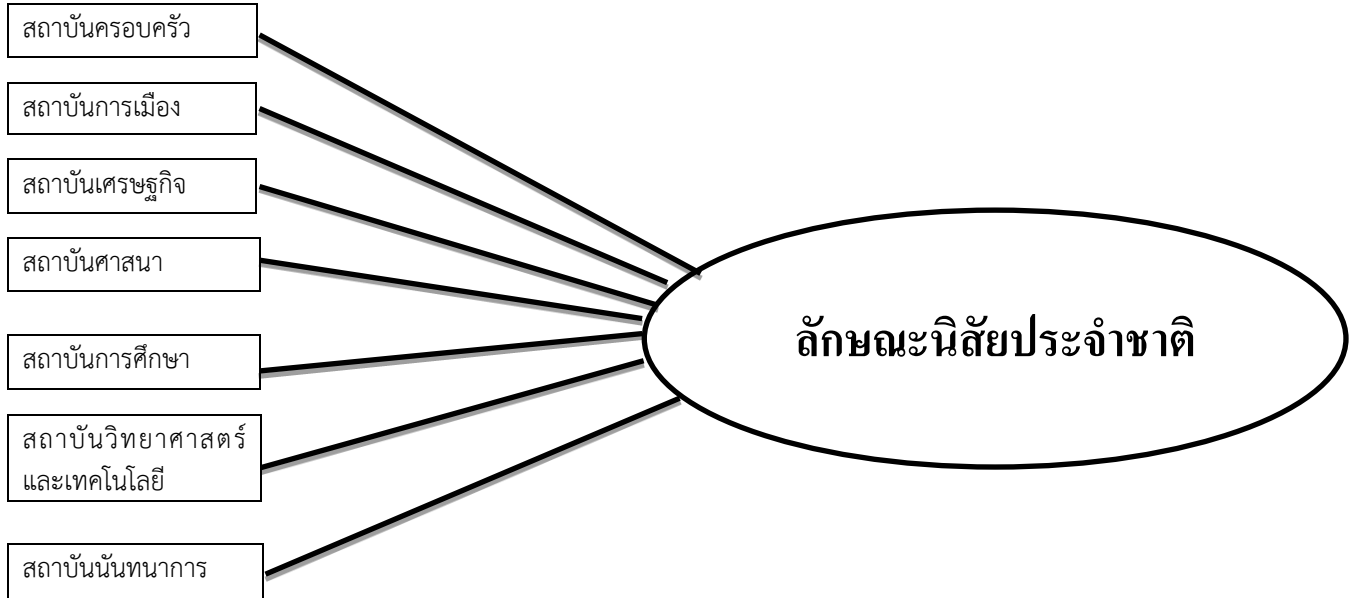
สถาบันทางสังคม เป็นส่วนประกอบสำคัญของโครงสร้างสังคม (Social Structure) ซึ่งเปรียบเสมือนเสาของบ้าน หากไม่มีบ้านก็พังได้ ดังนั้นคนทุกคนในสังคมก็จะมีสถานภาพ (Status) และบทบาท (Role) ในทุกสถาบันทางสังคมที่แบ่งออกเป็น 7 สถาบันดังนี้

1. สถาบันครอบครัว
2. สถาบันการเมือง

3. สถาบันเศรษฐกิจ
4. สถาบันศาสนา
5. สถาบันการศึกษา
6. สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
7. สถาบันนันทนาการ

สถาบันทางสังคมแต่ละอย่างนั้นต้องมีประโยชน์ต่อสังคม ตัวอย่าง สถาบันครอบครัวก็มีระบบความสัมพันธ์กันในครอบครัวอันมีพ่อ แม่ พี่ น้อง ลุง ป้า น้า อา ปู่ ย่า ตา ยาย ฯลฯ ซึ่งจะมีค่านิยมและกระบวนการดำเนินการที่เหมือนกัน เช่น ครอบครัวนักธุรกิจกับครอบครัวชวานาก็จะมีค่านิยมและกระบวนการดำเนินการไปคนละแบบ หรือสถาบันศาสนาก็มีระบบความสัมพันธ์ในสถาบันศาสนาที่ต่างไปจากสถาบันครอบครัวโดยสถาบันศาสนามีวัด สมภาร พระ เณร อุบาสกอุบาสิกา ฯลฯ ซึ่งมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสถาบันก็เป็นเอกเทศไปตลอดจนค่านิยมและกระบวนการก็แตกต่างจากสถาบันอื่นๆ

เรื่องของสถาบันทางสังคมทั้ง 7 นี้ก็เป็นสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้ แต่ละสังคมแตกต่างกันเพราะความสัมพันธ์กันในแต่ละสถาบันนั้นย่อมมีความเกี่ยวพันกันทั้งสิ้น บรรดาคนในสังคมก็ต้องมีส่วนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของทุกสถาบัน แทบจะตลอดเวลาทำให้กระบวนการทางพฤติกรรมได้แสดงออกมาในรูปของลักษณะประจำชาติขึ้น ดังรูป

ดังนั้นแต่ละประเทศ สังคมแต่ละสังคมจะไม่มีทางเหมือนกัน แต่ละสังคมจะมีเอกลักษณ์ความเหมาะสมเป็นของตนเอง

สถาบันครอบครัว สถาบันครอบครัวจัดเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดของสังคม และจัดว่าเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดสถาบันหนึ่งเพราะการเรียนรู้เบื้องต้นของเด็กจะได้มาจากครอบครัว กระบวนการเลี้ยงดูเด็กของแต่ละครอบครัวก็แตกต่างกันในด้านกฎเกณฑ์ ระเบียบวินัย และอื่นๆ ตัวอย่างเช่น การอบรม เลี้ยงดูเด็กของไทยเราจะเน้นถึงระบบอาวุโสกัน ตั้งแต่เริ่มแรก โดยสอนให้เด็กไหว้ผู้อาวุโสกว่าซึ่งจะต้องติดตัวมาเป็นลักษณะนิสัยประจำชาติ อันมีส่วนสะท้อนถึงสถาบันการเมืองและสถาบันอื่นๆ โดยตรงเลยทีเดียว ถ้าเทียบกับฝรั่งจะจับมือกันเป็นการทักทายอันเป็นการแสดงออกถึงความเท่าเทียมกันมากกว่าจะต้องคอยดูว่าผู้อาวุโสน้อยกว่าต้องไหว้ก่อนอย่างของไทยเรา นอกจากนี้ระบบเครือญาติของไทยเราก็กว้างไกลมากเพราะอยู่กันอย่างใกล้ชิดสนิทสนม แตกต่างจากฝรั่งโดยเฉพาะชาวอเมริกาที่แยกครอบครัวอยู่ห่างๆ กัน ในครอบครัวหนึ่งๆ มักจะมี พ่อ แม่ และลูกเท่านั้นดังนั้น การช่วยเหลือ เครือญาติ ในความสัมพันธ์ของสถาบันอื่นๆ เช่น สถาบันทางการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษาของฝรั่งจึงมีน้อยกว่าของไทย

เท่าที่เขียนมานี้มิได้หมายความว่าฝรั่งดีกว่าไทย หรือไทยดีกว่าฝรั่ง แต่เป็นการชี้ให้เห็นความแตกต่างและรากเง้าของลักษณะนิสัยประจำชาติเท่านั้น เพราะในปัจจุบันมีพวกคลั่งและนิยมยกย่องฝรั่งมากจนเกินไป เข้าทำนองว่า “รู้เขา ไม่รู้เรา” หรือ “เกาไม่ถูกที่คัน”

ค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ของครอบครัวของแต่ละสังคมก็ต่างกัน อาทิการแต่งงานของไทยรั้นั้นฝ่ายชายไปสู่ของฝ่ายหญิงต้องมีสินสอดทองหมั้นไปให้ครอบครัวฝ่ายหญิง แต่ในประเทศอินเดียกลับกันเป็นตรงข้าม คือฝ่ายหญิงต้องไปของฝ่ายชายและครอบครัวฝ่ายหญิงต้องมอบสินสอดทองหมั้นให้กับครอบครัวฝ่ายชาย พิธีการแต่งงานที่เป็นแบบ “ตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ” คือจัดพิธีใหญ่โตสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย ถึงขนาดมีลูกแล้ว 3-4 คนยังใช้หนี้ค่าแต่งงานไม่หมด นี่ก็กระทบกระเทือนสถาบันเศรษฐกิจโดยตรงเลยทีเดียว

สถาบันการเมือง สถาบันการเมืองหรือการปกครองนี้แต่ละประเทศก็แตกต่างกันไปตามความเหมาะสม ระบบการเมืองของบรรดาประเทศประชาธิปไตย เช่น สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร (อังกฤษ) ฝรั่งเศส สวิตเซอร์แลนด์ ก็แตกต่างกันไป อาทิ สหรัฐอเมริกามีประธานาธิบดีเป็นประมุข อังกฤษมีพระมหากษัตริย์ (ราชินี) เป็นประมุข ส่วนประเทศที่มีการปกครองแบบสังคมนิยมเผด็จการคอมมิวนิสต์ เช่น สหภาพโซเวียต สาธารณรัฐประชาชนจีนและยูโกสลาเวีย ก็มีระบบการปกครองผิดแผกแตกต่างกันออกไป ซึ่งสถาบันการปกครองนั้นย่อมได้รับอิทธิพลมาจากสถาบันอื่นๆ คือ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันเศรษฐกิจ มากทีเดียว ตัวอย่างเช่น การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชของประเทศไทย ในอดีตก็ได้รับมาจากศาสนาพราหมณ์ ส่วนลัทธิประชาธิปไตยที่นิยมชมชื่นในทุกวันนี้ก็ผ่านมาทางการศึกษา และลักษณะเศรษฐกิจ ของแต่ละสังคมก็มีส่วนปรับรูปของระบบ การเมืองของประเทศนั้นๆ ได้ไม่น้อยทีเดียว เช่น ประชาชนอดหยากมากขึ้นจากการถูกรีดเก็บภาษีก็อาจจะลุกฮือขึ้นปฏิวัติล้มล้างระบบการปกครองแบบเก่ามาเป็นอีกแบบหนึ่งเหมือนอย่างการปฏิวัติใหญ่ของฝรั่งเศส ค.ศ.1789 ก็กับการปฏิวัติใหญ่ของรัสเซียใน ค.ศ.1917

อย่างไรก็ดีสถาบันการเมืองถือว่า เป็นแหล่งของผู้ตัดสินใจในการดำเนินนโยบายของประเทศซึ่งอาจเปรียบในแง่ของชีววิทยาก็ได้ว่าสถาบันการเมืองเป็นสมอง แต่สมองจะอยู่โดดเดี่ยวจากส่วนอื่นของร่างกายย่อมไม่ได้แน่ ฉนั้นได้ฉนั้น

สถาบันเศรษฐกิจ ตามทฤษฎีของ Karl Marx กล่าวว่าเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของทุกสังคม (Economic Determinism) โดย Marx อ้างว่าตลอดประวัติศาสตร์ของมนุษยชาตินั้น จุดมุ่งหมายที่สำคัญที่สุดของมนุษย์คือการทำมาหากิน เพื่อดำรงชีพอยู่ ดังนั้นเรื่องการเมืองศาสนา หรือสิ่งอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นมาก็เนื่องจากเศรษฐกิจทั้งสิ้น

แต่เนื่องจากทรัพยากรในสังคมมีอยู่อย่างจำกัด และหมดสิ้นไปอยู่ทุกวัน มนุษย์จึงได้พยายามคิดหาหนทางหรือวิธีการใหม่ๆ ในอันที่จะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด สถาบันทางเศรษฐกิจจึงเกิดขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่จัดสรร

ทรัพยากรต่างๆ ในสังคมที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์แก่สังคมให้มากที่สุด สถาบันทางเศรษฐกิจจึงเป็นประโยชน์สำหรับมนุษย์ในอันที่จะนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในโลกมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคมทุกสังคมในโลกอย่างทั่วถึง

สถาบันศาสนา นับตั้งแต่มนุษย์เริ่มมีศาสนา มนุษย์ก็ได้เริ่มกำหนดหนทางหรือวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับศาสนาขึ้นและยึดถือปฏิบัติกันสืบมาทั้งได้มีวิวัฒนาการเกี่ยวกับศาสนามาตลอดเวลาเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เป็นอยู่ และในสถาบันศาสนาได้มีกำหนดวิธีการปฏิบัติของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่นมีตัวแทนของศาสนา มีคำสั่งสอนของศาสนา มีพิธีกรรม และมีผู้ปฏิบัติตามศาสนา สิ่งเหล่านี้รวมประกอบกันขึ้นเป็นสถาบันทางสถาบันทางศาสนา สถาบันทางศาสนามีหน้าที่ต่อสังคมในแง่ของการเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคม เป็นเครื่องอธิบายปรากฏการณ์บางอย่างที่มนุษย์ไม่สามารถหาเหตุผลหรือพิสูจน์ได้ในทางอื่นๆ เป็นเครื่องมือในการรวมกันของมนุษย์ ตลอดจนเป็นกฎเกณฑ์ต่างๆ ให้มนุษย์ได้ยึดถือไว้ นอกจากนี้สถาบันทางศาสนายังเป็นเครื่องปลอบใจมนุษย์ในสังคมให้พ้นจากความกลัวในสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้ ก็จะใช้สถาบันทางศาสนาเป็นเครื่องอธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นๆ อิทธิพลของศาสนาที่มีผลต่อสังคมที่เห็นได้อย่างแจ่มชัดที่สุดในขณะนี้ก็คือการที่สถาบันทางศาสนาได้เข้ามามีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ก็คือในกรณีของประเทศอิหร่านศาสนาอิสลามเข้ามามีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของประเทศอิหร่านอย่างชัดเจน

สถาบันการศึกษา นับเป็นหนวนหนึ่งของสังคมที่มีหน้าที่ในการให้ความรู้แก่มนุษย์ในสังคม ช่วยขจัดความไม่รู้ของมนุษย์ สร้างให้มนุษย์มีความฉลาดในการดำรงอยู่ของชีวิตรวมทั้งเป็นเครื่องมือในการอธิบายความอยากรู้อยากเห็น อันเป็นลักษณะธรรมชาติประจำตัวของมนุษย์ นอกจากนี้สถาบันทางการศึกษายังเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสังคมตลอดจนเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญของมนุษย์ ในสังคมที่มีสถาบันทางการศึกษาเข้มแข็งและกระจายอยู่ทุกหนทุกแห่งในสังคม ก็ย่อมจะได้เปรียบสังคมที่ขาดสถาบันทางการศึกษาหรือสถาบันทางการศึกษาน้อย ยกตัวอย่างเช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งมีสถาบันทางการศึกษาอยู่ทุกหนทุกแห่ง จนชาวอเมริกันได้ได้รับการศึกษาอย่าง

ทั่วถึง สังคมอเมริกันก็สามารถพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็วกว่าสังคมของพวกอาฟริกันในทวีปอาฟริกาซึ่งมีสถาบันทางการศึกษาอยู่น้อย สังคมของพวกอาฟริกาจึงอยู่ล้าหลังกว่า

สถาบันทางการศึกษาประกอบไปด้วยหน่วยย่อยๆ ของสถาบัน มีวิธีการเรียนการสอนมีหนังสือตำราต่างๆ มีผู้ให้ความรู้และมีผู้ได้รับความรู้ มีวิธีการในการปฏิบัติทางการศึกษามีโรงเรียน มหาวิทยาลัย มีครู อาจารย์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะประกอบกันเป็นสถาบันทางการศึกษา

สถาบันทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นับเป็นสถาบันหน่วยหนึ่งที่สำคัญของสังคม เป็นสถาบันที่ช่วยสอนให้มนุษย์รู้จักคิดค้นสิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ ขึ้นในสังคม เป็นสถาบันที่ช่วยสอนให้มนุษย์รู้จักนำสิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ ที่คิดค้นขึ้นมาใช้ปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมมนุษย์ สถาบันนี้ยังเป็นสถาบันที่ก่อให้เกิดการพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้า ในสังคมใดที่มีสถาบันที่ก้าวหน้าก็จะสามารถพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้มีความเจริญมากกว่าสังคมที่มีสถาบันที่ล้าหลัง การพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะสามารถเปลี่ยนแปลงสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าขึ้นซึ่งผลของการเปลี่ยนแปลงนี้ให้ผลดีแก่มนุษย์ในสังคม ในการเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่จากการดำรงชีพอย่างล้าหลังไปเป็นการดำรงชีพที่ก้าวหน้ามีความสะดวกสบายขึ้น

สถาบันทางนันทนาการ เนื่องจากมนุษย์มีความกลัวเป็นพื้นฐานมนุษย์มักจะเกิดความคับข้องใจในสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม มีความตึงเครียดทางอารมณ์และจิตใจเกิดขึ้นเสมอๆ ในตัวมนุษย์ทุกคน เมื่อมนุษย์มีลักษณะเป็นเช่นนี้มนุษย์จึงพยายามสร้างสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้นมาเพื่อขจัดหรือทดแทนลักษณะดังกล่าว สถาบันทางนันทนาการจึงเกิดขึ้น เพื่อทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในการผ่อนคลายความตึงเครียดทางอารมณ์และจิตใจตลอดจนเป็นการพัฒนาทางด้านร่างกายและจิตใจของมนุษย์ รวมทั้งเป็นการรวมมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข นอกจากนี้สถาบันนันทนาการยังเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละสังคมเช่นในสังคมไทย สถาบันนันทนาการในด้านกีฬามวยไทยก็เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติไทย

สถาบันนันทนาการมักจะมีลักษณะเป็นสากล สามารถใช้ได้ทั่วไปในสังคมต่างๆ องค์ประกอบที่สำคัญของสถาบันนันทนาการได้แก่ เครื่องมือในการนันทนาการ วิธีการจัดนันทนาการผู้เข้าร่วมนันทนาการ ระเบียบและกฎเกณฑ์เกี่ยวกับนันทนาการ เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็น การเสริมสร้างความเข้าใจอันดีซึ่งกันและกัน หรือเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศต่อประเทศได้ เช่น การแข่งกีฬา เอเชียนเกมส์หรือการแข่งขันกีฬาโอลิมปิก

การวิเคราะห์การโต้ตอบการทำลายของประเทศญี่ปุ่นในสมัยเมจิ เฉพาะในแง่ของสถาบันการเมือง

ในตอนกลางศตวรรษที่ 19 มหาอำนาจทางทะเลของยุโรปได้เข้ายึดฮอนชู ฟิลิปปินส์ อินเดีย ได้ดินแดนส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และยังสามารถเข้าไปในจีน ทำให้จีนมีสภาพกึ่งเมืองขึ้นตามระบบสนธิสัญญาไม่เสมอภาคที่ยุโรปทำกับจีน ส่วนรัสเซียได้ขยายดินแดนเข้าไปในไซบีเรียทั้งหมดและเริ่มลงมาบริเวณเกาะทางเหนือของประเทศญี่ปุ่น นอกจากนี้ยังมีเรืออเมริกันแล่นผ่านเกาะญี่ปุ่นนั้น สหรัฐอเมริกาและชาติตะวันตกอื่นๆ ได้ใช้ระบบสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคแบบที่เคยใช้กับจีนโดยที่ชาติเหล่านี้มีสิทธิภาพ นอกอาณาเขตที่จะพิพากษาคดี โดยผู้พิพากษาและกฎหมายของตนได้ นอกจากนี้ยังคงควบคุมญี่ปุ่นในการเก็บภาษีเข้าทำให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นต้องแข่งขันกับสินค้าตะวันตกที่ผลิตด้วยเครื่องจักร

การค้าขายกับญี่ปุ่นเจริญซำกว่าที่ชาติตะวันตกคาดหวังไว้เพราะคนญี่ปุ่นไม่ค่อยสนใจสินค้าแปลกๆ จากต่างประเทศ แต่ผ้าไหมซึ่งเป็นสินค้าที่นิยมในยุโรปนั้นทำให้ไหมญี่ปุ่นเป็นที่ต้องการมากขึ้น ญี่ปุ่นจึงไม่เสียดุลย์การค้า อย่างไรก็ตามการเปิดประเทศโดยทันทีมีผลทำให้ตลาดภายในประเทศและระบบการเงินปั่นป่วนและยังเกิดผลกระทบทางการเมือง เพราะในทางทฤษฎีโชกุนปกครองประเทศโดยอำนาจเผด็จการทางทหาร แต่เมื่อเปิดประเทศแล้ว โชกุนไม่สามารถพอที่จะป้องกันประเทศอีกต่อไป สถาบันโชกุนจึงถูกโจมตีจากพวกที่ไม่พอใจ การเปิดประเทศในครั้งนี้หรือจากพวกที่ไม่ต้องการอยู่ใต้อำนาจโชกุนอีกต่อไป

นอกจากนี้การเปิดประเทศยังก่อความไม่พอใจอย่างมากในหมู่ประชาชนทั่วไป ประชาชนเริ่มมีความรู้สึกว่าการที่ญี่ปุ่นต่อสู้กับต่างชาตินั้นจำเป็นต้องร่วมมือกันทุกฝ่าย โดยมีจักรพรรดิเป็นศูนย์กลางแห่งความสามัคคี ระบบโตะกุงะวะจึงกระทบกระเทือนอย่างมากตั้งแต่เหตุการณ์ ค.ศ.1893 โครงสร้างอันเก่าแก่ของระบบนี้เริ่มเสื่อมลง ในที่สุดได้มีการรวมตัวกันระหว่างดินแดนชั้นนอกและแคว้นบางแคว้นทำการยึดอำนาจราชสำนักในนามของจักรพรรดิและประกาศนำประเทศกลับมายู่ใต้การปกครองของจักรพรรดิอีกครั้งหนึ่งในวันที่ 3 มกราคม ค.ศ.1868 ปัญหาที่สำคัญก็คือจะต้องเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบบฟิวัดลมาเป็นระบบการปกครองที่โยงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางและจะต้องทำให้ญี่ปุ่นมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ซึ่งจะทำให้ญี่ปุ่นปลอดภัยจากการคุกคามของชาติตะวันตกซึ่งมีอำนาจมากกว่าญี่ปุ่นจึงต้องตั้งต้นจากระบบโชกุนเดิมเสื่อมโทรมและมีแคว้นต่างๆที่เป็นอิสระต่อกันมานาน เศรษฐกิจอยู่ชั้นเริ่มต้นอุตสาหกรรม

รัฐบาลใหม่นี้มีอิทธิพลเหนือจักรพรรดิซึ่งมีพระชนมายุเพียง 15 ชันษาและใช้อำนาจน้อยอย่างเต็มที่จักรพรรดิทรงย้ายไปประทับที่ปราสาทโชกุนที่เอโดะในค.ศ. 1869 และได้เปลี่ยนชื่อเอโดะเป็นโตเกียวหรือ “เมืองหลวงตะวันออก” เนื่องจากมีการกระทำทุกอย่างในนามของพระองค์ การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่นี้จึงเรียกกันว่าการฟื้นฟูเมจิ ซึ่งเรียกกันตามชื่อ “ช่วงปี” เมจิที่เริ่มมปีค.ศ.1868 และยังใช้เป็นพระนามของพระองค์หลังสวรรคตแล้วใน ค.ศ.1912

การเข้าปกครองดินแดนต่างๆของโตเหมียวตามแบบฟิวัดลแต่เดิมมาเป็นระบบการโยงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางซึ่งก็ทำได้ไม่ยาก เพราะโตเหมียวในดินแดนเหล่านี้เป็นเพียงสัญลักษณ์ของอำนาจอยู่แล้ว แต่สิ่งที่ยากกว่าคือการยกเลิกชนชั้นทางสังคมในระบบเก่า รวมทั้งอภิสิทธิ์ของชนชั้นซามูไรหลังจากดินแดนต่างๆเปลี่ยนสภาพเป็นมณฑลแล้ว ซามูไรก็ไม่ได้เป็นชนชั้นปกครองที่สืบตระกูลต่อไป ในปีค.ศ. 1873 ได้ใช้การเกณฑ์ทหารแบบสากลแทนชนชั้นทหารเดิม

ในขณะที่เดียวกันก็มีการปรับปรุงการปกครอง ให้ทันสมัยซึ่งส่วนใหญ่เลียนแบบตะวันตกในศตวรรษที่ 19 กระบวนการที่สำคัญๆที่ตั้งขึ้นตามแบบการปกครอง

ของตะวันตก ได้แก่กระทรวงการคลัง กระทรวงทหารบกและทหารเรือซึ่งเทียบได้กับคณะเสนาธิการทหารของเยอรมัน และยังมีกระทรวงศึกษาธิการซึ่งเริ่มมีการศึกษาภาคบังคับ ส่วนระบบการศาลและกฎหมายสมัยได้แบบอย่างมาจากฝรั่งเศสและเยอรมันในขณะนั้น นอกจากนี้ยังมีการเก็บภาษีเป็นเงินใน ค.ศ.1873 แทนระบบภาษีเดิมซึ่งเก็บเป็นพืชผลในอัตราส่วนร้อยละ ทั้งนี้เพื่อความมั่นคงทางด้านรายได้และกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

ในขณะเดียวกันก็มีการปรับปรุงเศรษฐกิจให้ทันสมัย คือมีระบบธนาคารและการเงินใช้หน่วยเป็นเยน ซึ่งมีค่าประมาณครึ่งดอลลาร์อเมริกัน ปรับปรุงท่าเรือวางสายโทรเลขเชื่อมส่วนต่างๆของประเทศและสร้างทางรถไฟที่สำคัญได้แก่ สายที่เชื่อมระหว่างโตเกียวกับเมืองท่าโยโกฮามากับโตเกียวนอกจากนี้ก็มีการปรับปรุงการผลิตใหม่โดยใช้เครื่องยนต์จักรปั่นไอน้ำใหม่ มีการวางโครงการขยายเกษตรกรรมและโครงการเพิ่มประชากรบนเกาะฮอกไกโด ซึ่งเลียนแบบจากอเมริกา มียุ้งเก็บอาหารสัตว์และฝูงวัวเป็นจำนวนมาก

การริเริ่มสิ่งต่างๆ เหล่านี้รัฐบาลต้องใช้ความรู้ทางเทคโนโลยีจากตะวันตก จึงได้ส่งนักศึกษาไปหาความรู้ความชำนาญใหม่ๆ ในต่างประเทศ พร้อมทั้งจ้างผู้เชี่ยวชาญจากยุโรปด้วยราคาที่สูงมาก ญี่ปุ่นได้เลือกใช้แบบแผนเฉพาะอย่างที่เหมาะสมในแต่ละด้านและเป็นผู้出ค่าใช้จ่ายในการรับความช่วยเหลือนั้นด้วยตนเอง ญี่ปุ่นจึงพอใจและได้ประโยชน์จากความช่วยเหลือนั้นมากกว่าหลายประเทศ ในปัจจุบันที่รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ สำหรับความช่วยเหลือบางด้านที่ญี่ปุ่นได้รับก็เป็นการให้เปล่า อาทิเช่น การสอนภาษาอังกฤษซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการติดต่อกับตะวันตก โดยบาทหลวงโปรเตสแตนท์จาสหรัฐอเมริกาเป็นส่วนใหญ่

การฟื้นฟูสมัยเมจินี้ก็ถือความหมายตอบโต้การทำลาย จากภายนอกในข้อ 3 คือการกระตุ้นจากการพ่ายแพ้ (The Stimulus of Blows) ตามทฤษฎีของ Toynbee ซึ่งญี่ปุ่นก็ประสบความสำเร็จอย่างงดงาม

เมื่อพิจารณาสถาบันการเมืองของญี่ปุ่นพอจะเห็นได้ว่า ชาวญี่ปุ่นมิได้แนวความคิดและการปฏิบัติที่มีลักษณะเป็นแบบประชาธิปไตย แม้จะมีการพูดถึงประชาธิปไตยในระดับหมู่บ้านบ้างก็ตาม แต่ความเป็นจริงแล้วแทบจะกล่าวได้ว่าไม่มีความเป็นประชาธิปไตย แม้ว่าในระดับหมู่บ้านโดยทั่วไปดูคล้ายกับว่าจะมีความเสมอภาคกัน ในหมู่บ้านเมื่อพบปะติดต่อกันและทำงานร่วมกันในการพัฒนาท้องถิ่น ลักษณะเด่นของบรรดาหมู่บ้านดั้งเดิมของญี่ปุ่นก็คือการตัดสินใจร่วมกัน แต่สมาชิกของครอบครัวในหมู่บ้านเหล่านี้จะมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนเกี่ยวกับสถานภาพและอำนาจหน้าที่ซึ่งไม่ว่าในกรณีใดก็ตาม ลักษณะประชามของหมู่บ้านก็ยังห่างไกลกับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยมากนัก เพราะการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น ขึ้นอยู่กับสิทธิของปัจเจกบุคคลและสถาบันผู้แทนราษฎรของประชาชนกลุ่มใหญ่หลายกลุ่ม ไม่ใช่ในลักษณะของการเห็นหน้ากันทุกวันเช่นวิถีชีวิตในหมู่บ้าน

สำหรับอารยธรรมตะวันตกนั้น แนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิของปัจเจกบุคคลและการมีระบบผู้แทนประชาชนนั้น ส่วนหนึ่งพัฒนามาจากระบอบการปกครองแบบพิวดัลที่เน้นลักษณะที่ถูกต้องตามกฎหมายและผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างสิทธิและหน้าที่ความรับผิดชอบของพวกขุนนางและประชาชน แต่ในญี่ปุ่นนั้นระบอบการปกครองแบบพิวดัลใช้หลักศีลธรรมเป็นพื้น ถึงแม้ว่าในช่วงที่สูงสุดของการปกครองระบอบการปกครองระบอบพิวดัลของญี่ปุ่นคือคริสต์ศตวรรษที่ 15 และ 16 จะได้มีการร่วมมือและต่อรองกันบ้างในความสัมพันธ์ตามระบอบพิวดัล และในยุคปลายสมัยโตะกุงะวะจะได้มีการจัดระบบที่ซับซ้อนและมั่นคงระหว่างเหล่าขุนนางและผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชากันแล้วก็ตาม แต่ตลอดระยะเวลาในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ได้แสดงให้เห็นว่าระบอบการปกครองแบบพิวดัลในอุดมคตินั้นก็คือการผูกมัดให้ผู้ที่บังคับบัญชามีความเชื่อฟัง และจงรักภักดีต่อผู้บังคับบัญชาอย่างไม่มีข้อโต้แย้ง โดยที่ผู้บังคับบัญชาจะมีอำนาจหน้าที่อย่างไม่มีขอบเขต ในวัฒนธรรมญี่ปุ่นจะไม่มีแนวความคิดเรื่องสิทธิตามธรรมชาติ หรือแนวความคิดตามแบบของแมคเนา คาร์ตาและไม่เคยมีประสบการณ์การปกครองแบบมีผู้แทนของปวงชนเลย ซึ่งเมื่อพิจารณาจากสิ่งเหล่านี้แล้ว ก็ไม่เป็นการยากที่จะจินตนาการว่าระบอบการเมืองของญี่ปุ่นนั้น แทบจะไม่เอื้อ

ต่อแนวความคิดและสถาบันทางประชาธิปไตยในช่วงก่อนหน้าที่ญี่ปุ่นจะเปิดประเทศติดต่อกับทางตะวันตก

โดยความจริงแล้ว ชาวญี่ปุ่นในสมัยกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 มิได้มีความต้องการที่จะก่อตั้งระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยเลย ซึ่งต่างกับ “ประเทศที่กำลังพัฒนา” ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ชาวญี่ปุ่นในขณะนั้น มิได้เห็นวาระของการปกครองแบบประชาธิปไตยจะพิเศษแต่อย่างใด และมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องก่อตั้งระบบการเมืองดังกล่าว เพราะวัตถุประสงค์หลักของชาวญี่ปุ่นขณะนั้น คือการพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็วโดยใช้การบริหารงานจากส่วนกลาง เพื่อให้ประเทศญี่ปุ่นเข้มแข็งพอที่จะป้องกันตนเองจากการคุกคามทางการทหารและเศรษฐกิจของประเทศตะวันตก เมื่อชาวญี่ปุ่นได้ทดลองวิธีการพัฒนาประเทศนานาชนิดแล้ว จึงตระหนักวาระของการเมืองแบบประชาธิปไตยของตะวันตก ก็มีส่วนช่วยในการพัฒนาประเทศไม่น้อย ดังนั้น การนำเอาระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยเข้ามาทดลองใช้ จึงเป็นเพียงการนำไปสู่การพัฒนาประเทศให้เข้มแข็งเท่านั้น มิใช่ว่าต้องการจะมีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

ถึงแม้ชาวญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จะขาดประสบการณ์หรือการศึกษาเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยก็ตาม แต่จากมรดกทางการเมืองของญี่ปุ่นเอง องค์ประกอบที่สำคัญในการสร้างประเทศให้เข้มแข็ง โดยการรวบอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางและคุณสมบัติบางประการจากมรดกทางการเมืองนี้เอง มีส่วนช่วยสร้างเสริมระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตย องค์ประกอบที่เป็นหลักการหนึ่งคือความรู้สึกที่จริงจังต่อจรรยาบรรณ ต่อการบริหารของรัฐซึ่งได้รับอิทธิมาจากลัทธิขงจื้อ ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการปฏิบัติงานของข้าราชการที่มีความซื่อสัตย์ และมีประสิทธิภาพสูง จริงอยู่ในคนหมู่มากก็ย่อมมีความบกพร่อง คือความโหดเหี้ยมไร้ประสิทธิภาพ และข้าราชการที่คดโกง การให้ของขวัญแก่ผู้บังคับบัญชานั้นมีอยู่ทั่วไป ซึ่งถ้ายึดมาตรฐานในปัจจุบันแล้วก็คือการให้สินบนนั่นเอง แต่สำหรับญี่ปุ่นในสมัยนั้นถือว่าการให้ของขวัญแก่เจ้านายนั้นเป็นส่วนหนึ่งของระบบการทำงาน ซึ่งมีประเพณีกำหนดมูลค่าไว้เช่นกัน ภายในระบบราชการนี้ ข้าราชการแทบทั้งหมดจะมีความภักดีต่อผู้บังคับบัญชาอย่างไม่มีข้อโต้แย้ง ถ้าจะใช้มาตรฐานในสมัยโบราณแล้ว

ข้าราชการญี่ปุ่นก็มีความซื่อสัตย์สูง พิถีพิถันในการปฏิบัติงานมาก และมีประสิทธิภาพสูง ดังตัวอย่างของการรักษาความสงบ และการเก็บภาษีการเกษตรของดินแดนที่ขึ้นอยู่กับโชกุน โดยตรงของพวกเขาข้าราชการจำนวนน้อยที่มีตำแหน่งต่ำๆ ซึ่งเป็นไปด้วยความละเอียดถี่ถ้วนและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยมากเมื่อเทียบกับที่อื่นๆ ในโลก ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18

การบริหารที่มีประสิทธิภาพสูงเป็นมาตรฐานนั้น ได้ดำเนินมาถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นผลมาจากการส่งมอบอำนาจ การปกครองที่ราบรื่นในสมัยฟื้นฟูเมจิ ถึงแม้ว่าจะมีความยุ่งเหยิงวุ่นวายในการเปลี่ยนแปลงครั้งมหัพพานี้ แต่การรักษาความสงบและการเก็บภาษี การเกษตรก็ดำเนินต่อมาด้วยดี และในต้นทศวรรษ 1870 ก็ได้มีการส่งมอบอำนาจ การปกครองดินแดนกว่า 260 แคว้นของขุนนางให้แก่รัฐบาลกลางที่ตั้งขึ้นใหม่

รัฐบาลกลางที่ตั้งขึ้นใหม่ได้ทำการปรับปรุงแก้ไข ระบบราชการ จากระบบที่บริหารโดยพวกซามูไร มาเป็นระบบบริหารงานส่วนภูมิภาค และระบบบริหารงานส่วนกลาง อย่างง่ายตายจนน่าประหลาดใจ มีการปรับปรุงระบบการตำรวจและจัดฝึกนายทหารให้แก่กองทัพบกและกองทัพเรือให้ทันสมัยขึ้น การจัดระบบการปกครองก็ทำในรูปของการแบ่งเป็นกระทรวงนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ลำบากนัก เพราะการจัดแบ่งความรับผิดชอบงานแต่ละชนิดนั้น ญี่ปุ่นก็ได้ลอกเลียนแบบมาจากจีน ตั้งแต่สมัยโบราณและในสมัยโตะกุงะวะก็ได้มีการแบ่งงานรับผิดชอบกันเช่นนี้อยู่แล้ว ยิ่งกว่านั้น การเปลี่ยนแปลงวิธีการคัดเลือกข้าราชการในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ก็เป็นไปอย่างง่ายตาย คือเปลี่ยนจากการคัดเลือกโดยพิจารณาตามสายโลหิต ในสมัยโตะกุงะวะ หรือพิจารณาตามความคุ้นเคยในสมัยเมจิตอนต้น มาเป็นแบบพิจารณาจากการศึกษาในระบบใหม่และสอบคัดเลือก เพราะการคัดเลือกข้าราชการในระบบใหม่นี้ ก็คล้องจองกับวิธีการสอบคัดเลือกจอหงวนตามแบบของจีน และในสมัยโตะกุงะวะตอนปลาย ก็มักจะเน้นความสามารถส่วนบุคคลที่จะเข้ารับราชการ และความต่อเนื่องของความรู้สึกในด้านความภักดีต่อราชการ ประสิทธิภาพ และความซื่อสัตย์ ก็ยังคงสืบทอดมาจากอดีตจวบจนทุกวันนี้ ซึ่งเป็นผลให้มาตรฐานการปฏิบัติงานราชการของญี่ปุ่นยังคงสูงอยู่ดังเดิม

มรดกทางการเมืองที่สำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งคือ ประเพณีของผู้นำที่รับผิดชอบตัดสินใจร่วมกันเป็นกลุ่ม แทนที่จะเป็นผู้นำแบบเผด็จการเพียงคนเดียว ซึ่งลักษณะเช่นนี้ความจริงก็แตกต่างไปจากลักษณะผู้นำแต่ผู้เดียว ของระบบการปกครองแบบพิวดีล แต่ระบบผู้นำที่รับผิดชอบร่วมกันเป็นกลุ่มนี้ มีรากฐานมาตลอดประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นที่ยาวนาน ตั้งแต่สมัยคัมภีร์ ในคริสตศวรรษที่ 13 ก็มีแนวโน้มในการแบ่งอำนาจกันแล้ว โดยมีสภาพต่างๆควบคู่กันอยู่ที่คัมภีร์และเกียวโตและระบบที่มีการลงนามร่วมกันของโชกุน โฮโจ ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินที่คัมภีร์ ในสมัยโตะ กุงวะ ก็ยังแสดงให้เห็นชัดในการแบ่งอำนาจโดยมีสภา “ผู้อาวุโส” และ “ผู้อ่อนอาวุโส” เป็นองค์กรที่ตัดสินใจปัญหาสูงสุดของประเทศคู่กัน ส่วนเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริการที่อยู่ภายใต้สภาทั้งสองก็มักจะอยู่เป็นคู่ หรือเป็นกลุ่มของคนสี่คน ซึ่งมีการโยกย้ายเปลี่ยนแปลงหน้าที่กันเป็นประจำเหมือนกับสมาชิกของสภาทั้งสอง

ผู้นำสมัยเมจิได้คงรูปแบบของผู้นำที่เป็นกลุ่มต่อไป ซึ่งไม่เหมือนกับประเทศอื่นๆที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เพราะในญี่ปุ่นไม่เคยมีผู้เผด็จการแต่เพียงผู้เดียวเลย และไม่เคยปรากฏว่ามีใครพยายามที่จะรวบอำนาจมาเป็นของตนเองแต่เพียงผู้เดียวโดยเด็ดขาด บรรดาผู้นำเหล่านี้ซึ่งเรียกว่า “เก็นโระ” หรือ รัฐบุรุษอาวุโส จะรวมกันเป็นกลุ่มเสมอ ผลัดเปลี่ยนกันทำหน้าที่บริหารที่สำคัญๆและหมุนเวียนกันเป็นนายกรัฐมนตรี หลังจากที่มิได้ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีใน ค.ศ.1885 สำหรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนี้ บรรดารัฐบุรุษอาวุโสจะลาออกจากตำแหน่งอย่างเต็มใจ เมื่อตนเองไม่สามารถแก้ไขปัญหาหรือเมื่อเกิดเบื้อตำแหน่งนี้ขึ้นมา ผู้นำในสมัยแรกบางคน อาทิ โอคุโบ ก่อนที่จะถูกลอบสังหารใน ค.ศ.1878 และ อิโต ขณะนี้กำลังร่างรัฐธรรมนูญในทศวรรษที่ 1880 นั้น มีอิทธิพลสูงมาก แต่ก็ไม่เคยที่จะมีอำนาจเด็ดขาดทางการเมืองเลย และบุคคลเหล่านี้จะบริหารงานในลักษณะที่เป็นคณะ

เมื่อมีการกระจายอำนาจออกไปกว้างขวางขึ้น โดยเปลี่ยนจากระดับบุคคลสู่บุคคลมาเป็นการกระจายอำนาจจากสถาบันหนึ่งสู่อีกสถาบันหนึ่ง ตามระบบใหม่ภายใต้รัฐธรรมนูญปี ค.ศ.1889 ทำให้มีการเคลื่อนย้ายศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองจาก

สมาชิกกลุ่มต่างๆ เริ่มแรกคือบรรดารัฐบุรุษอาวุโสและต่อมาก็คือคนของบรรดารัฐบุรุษอาวุโสที่ใกล้ชิดกับองค์จักรพรรดิ ที่ถือดุลอำนาจทางการเมืองพวกข้าราชการตามกระทรวงต่างๆ ฝ่ายทหาร รัฐสภา และพรรคการเมืองต่างๆ พวกธุรกิจขนาดใหญ่ และในที่สุดก็คือสาธารณชน ในระยะแรกบรรดารัฐบุรุษอาวุโส มีอำนาจทางการเมืองมากที่สุด แต่ก็ไม่มีอำนาจเด็ดขาดอย่างที่ปรารถนา ประมาณค.ศ.1920 ดุลย์อำนาจก็เปลี่ยนไปอยู่ที่รัฐสภาและพรรคการเมือง ซึ่งพวกธุรกิจขนาดใหญ่และสาธารณชน ได้มีอิทธิพลต่อนโยบายของพรรคการเมือง เพราะพรรคการเมืองต้องการที่จะได้รับเลือกตั้งจากสาธารณชน และรับทุนการหาเสียงจากบรรดาธุรกิจขนาดใหญ่นั้นเอง ในทศวรรษ 1930 ทางกองทัพโดยเฉพาะกองทัพบกก็ได้เข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำทางการเมืองมากขึ้น จนกระทั่งก่อนหน้าที่จะเริ่มสงครามกับสหรัฐอเมริกาใน ค.ศ.1941 อำนาจส่วนใหญ่จะอยู่ในมือของนายพลเอกโตโจ ซึ่งนับว่าเป็นการรวมอำนาจในมือของบุคคลเดียวมากที่สุด ในช่วงเวลามากกว่าครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา แต่อย่างไรก็ตาม อำนาจหน้าที่ของโตโจก็ยังคงเป็นลักษณะของกลุ่มผู้นายอยู่นั่นเอง ไม่ใช่ผู้เผด็จการ และเมื่อสถานการณ์เลวลงในค.ศ.1944 โตโจก็ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอย่างสงบเสียม ดังนั้น ระบบเผด็จการโดยผู้นำคนเดียว หรือผู้นำที่มีบารมีก็ไม่มีเกิดขึ้น แนวโน้มทางการเมืองที่เข้มแข็งของญี่ปุ่นก็คือการร่วมมือระหว่างกลุ่มต่างๆ ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของมรดกทางการเมืองของญี่ปุ่น ซึ่งในความคิดเห็นส่วนตัวของผู้เขียนถือว่าลักษณะนี้เป็นประโยชน์อย่างสำคัญในวิถีทางการเมืองของญี่ปุ่น จนกระทั่งปัจจุบัน

มรดกทางสังคมจากอดีตที่ช่วยส่งเสริมญี่ปุ่นให้พัฒนาไปอย่างรวดเร็วก็คือค่านิยมที่ส่งเสริมการศึกษา และในระหว่างกลางศตวรรษที่ 19 นั้น ชาวญี่ปุ่นมีระดับของการอ่านออกเขียนได้สูงมาก ทำให้จุดหมายของการทำให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ทั่วประเทศ ซึ่งเป็นจุดหมายแรกของประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายประสบความสำเร็จ และนำไปสู่การปฏิบัติได้ในวิทยาการใหม่และความสำเร็จทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นสมัยใหม่ และในทำนองเดียวกันการที่ประชาชนมีความรู้ดี การปกครองระบบประชาธิปไตยก็มีพื้นฐานที่มั่นคง การศึกษาของญี่ปุ่นจึงแตกต่างกับประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนาอื่นๆ ที่มีระดับการอ่านออกเขียนได้ของประชากรต่ำ ทำ

ให้ต้องเริ่มจัดการศึกษาจากชั้นแรกเริ่ม ซึ่งมักจะประสบอุปสรรคและถูกต่อต้านมากทีเดียว

มรดกทางสังคมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ของญี่ปุ่นในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 ก็คือ ชาวญี่ปุ่นมีความรู้สึกในการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจสูงมาก ลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจนี้ แม้ว่าโดยทั่วไปจะมีความสำคัญอย่างใกล้ชิด กับการพัฒนาเศรษฐกิจแต่ในกรณีของญี่ปุ่นนี้มองค้ประกอบทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ถึงแม้ว่าการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจนั้นจะไม่ใช้ลักษณะของสังคมพิตัด หรือก่อนยุคใหม่ก็ตาม แต่สำหรับญี่ปุ่นปรากฏการณ์นี้ได้เริ่มขึ้นตอนปลายสมัยโตะงุวะะ กล่าวคือ บรรดาพวกซามูไรส่วนใหญ่จะพากันมาอยู่ในเมืองหลวง หรือตามเมืองที่ขุนนางอาศัยอยู่ ทำให้ชนบทไม่ถูกควบคุมอย่างใกล้ชิดจากพวกขุนนาง หมู่บ้านจึงกลายเป็นหน่วยการปกครองตนเองไป การรวบรวมกิจการต่างๆ เข้ามาเป็นระบบเศรษฐกิจอันเดียวกัน ทำให้เกิดมีการขยายตัวของธุรกิจการค้าอย่างมากมาย บรรดาพ่อค้าใหญ่ซึ่งเริ่มกิจการของตนในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ก็ได้ขยายตัวเต็มที่ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 แต่ในช่วงนี้ปรากฏว่าผู้ประกอบการธุรกิจในชนบทเกิดขึ้นมาก โดยแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรในท้องถิ่นของตน แล้วนำไปขายในตลาดอื่นๆ เมื่อญี่ปุ่นเปิดประเทศค้าขายกับต่างชาติ และระบอบการเมืองใหม่ ก็ได้ยกเลิกข้อจำกัดต่างๆ ทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้ผู้ประกอบการธุรกิจในชนบททั้งหลายได้จังหวะอันดีในการขยายกิจการของตน ซึ่งนับได้ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจของญี่ปุ่นสำเร็จด้วยความร่วมมือของประชาชนพอๆ กับการพยายามอย่างเต็มที่ของรัฐบาลญี่ปุ่น

การที่มีผู้ประกอบการธุรกิจในชนบทและชาวนาที่มั่งคั่ง นับเป็นส่วนช่วยในการพัฒนาปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างมากทีเดียว เพราะพวกชนชั้นชามูไรซึ่งถูกจำกัดสิทธิอำนาจของตนเอง ได้พยายามที่จะเคลื่อนไหว เพื่อแสวงหาอิทธิพลทางการเมืองต่อไป แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าตั้งแต่ ค.ศ.1870 พวกชาวนาซึ่งเคยชินอยู่กับการปกครองตนเองอยู่แล้ว รวมทั้งผู้ประกอบการธุรกิจในชนบท ได้พยายามที่จะเข้ามามีส่วนทางด้านการเมืองเช่นกัน

องค์ประกอบที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของมรดกญี่ปุ่น คือ การที่มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางการเมืองสูงมาก ซึ่งตรงข้ามกับประเทศที่กำลังพัฒนาโดยทั่วไป ที่จำเป็นต้องสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางการเมืองเสียก่อน หลังจากหลุดพ้นจากอาณานิคม สำหรับญี่ปุ่นนั้นแม้ว่าการแตกแยกตามระบบพิวดัลทำให้เหมือนว่าขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่เนื่องจากการยกตัวอยู่โดดเดี่ยวและประเพณีทางการเมืองที่ได้มาจากจีนซึ่งเน้นการบริหารจากส่วนกลางอันเป็นหลักของอารยธรรมในแถบเอเชียตะวันออกนี้ ทำให้แตกต่างกับประเทศอื่นๆ ที่ไม่ใช่ประเทศทางตะวันตก ซึ่งจะแตกแยกกันทางศาสนาหรือเป็นเผ่าต่างๆ หรือความแบ่งแยกกันเป็นส่วนใหญ่

ญี่ปุ่นมีประเพณีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คล้ายกับประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออก แต่มีองค์ประกอบสามประการที่ทำให้ญี่ปุ่นเด่นกว่าประเทศเพื่อนบ้าน คือ ประการแรกหน่วยทางการเมืองของญี่ปุ่นนั้นแตกต่างไปจากหน่วยทางการเมืองของจีน กล่าวคือ ชาวจีนมีทัศนคติที่ว่าดินแดนอื่นนั้นเป็นบริวารของประเทศจีน และชาวเกาหลีก็ยอมรับแนวความคิดนี้ ส่วนทัศนคติของญี่ปุ่นในกรณีที่มีมรดกดินแดนอื่นๆ นั้น ใกล้เคียงกับแนวความคิดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของทางตะวันตก คือ มองในลักษณะเท่าเทียมกัน ประการที่สองที่แตกต่างกัน คือ ชาวญี่ปุ่นมีอุดมคติในการปกครองแบบบริการงานจากส่วนกลาง ซึ่งขัดแย้งกับระบอบการปกครองจริงๆ ที่เป็นแบบพิวดัล แบ่งแยกเป็นดินแดนเล็กๆน้อยๆ ทั่วไป ตลอดจนการแบ่งชนชั้นของญี่ปุ่น ดังนั้น อุดมคติกับความจริงจึงก่อให้เกิดความตึงเครียด ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อจะต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองจริงๆ จึงง่ายกว่าการเปลี่ยนแปลงของจีนและเกาหลี ซึ่งเน้นการบริหารงานจากส่วนกลางในทางปฏิบัติมาตั้งแต่โบราณแล้ว

ความแตกต่าง ประการที่สามของญี่ปุ่น ที่แตกต่างจากประเทศอื่นเอเชียตะวันออก ก็คือ ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ญี่ปุ่นสามารถหาเหตุผลของตนเองที่เหมาะสมต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเศรษฐกิจ และสังคมครั้งใหญ่นี้ได้เป็นอย่างดี ซึ่งมาจากการที่ถูกประเทศตะวันตกบีบบังคับ คือชาวญี่ปุ่นได้ใช้อุดมการณ์ฟื้นฟูอำนาจขององค์จักรพรรดิเป็นพลังในการกวาดล้างระบอบการเมืองแบบพิวดัล และ

การแบ่งแยกทางสังคม ตลอดจนการพัฒนาทางเศรษฐกิจได้โดยสะดวก ซึ่งตรงข้ามกับประเทศจีนซึ่งไม่มีหลักการเหตุผลของตนเองสำหรับการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ นอกจากการเปลี่ยนแปลงราชวงศ์ที่ครอบครองอำนาจอยู่ ซึ่งมีได้เป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านระบอบการเมืองเลย ทำให้ชาวจีนต้องหันไปหาอุดมการณ์ชาวตะวันตก เช่น ระบบสาธารณรัฐประชาธิปไตย และในที่สุดก็เลือกเอาลัทธิคอมมิวนิสต์ เพื่อนำมาอธิบายเหตุผลของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งการทำเช่นนี้ก่อให้เกิดความยุ่งยากและใช้เวลานานมาก ทั้งๆที่ประเทศจีนถูกทำลายจากตะวันตกมาก่อน ญี่ปุ่น แต่ชาวจีนเองประสบความสำเร็จมากในการดำเนินการปฏิรูปทางด้านพื้นฐาน และเมื่อการปฏิวัติที่นำมาซึ่งระบอบสาธารณรัฐได้เกิดขึ้นใน ค.ศ.1912 ก็มีผลเพียงแต่ทำลายระบอบการเมืองดั้งเดิมโดยมิได้สร้างระบบใหม่ที่เหมาะสมมาแทนที่ ส่วนระบอบประชาธิปไตยซึ่งได้รับการยอมรับทางอุดมการณ์ แต่ไม่เคยนำมาใช้ปฏิบัติได้อย่างจริงจังเลย ประเทศจีนจึงเสื่อมไปเป็นรูปของการแตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่า แล้วจึงกลายเป็นการปกครองแบบเบ็ดเตล็ดของพรรคการเมืองพรรคเดียว ภายใต้การนำของรัฐบาลเจียงไคเช็ค จนกระทั่ง ค.ศ.1949 ซึ่งนับเป็นเวลากว่าร้อยปีจากสงครามครั้งแรก ระหว่างจีนกับชาติตะวันตก จีนจึงได้มีการปกครองที่มีประสิทธิภาพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจากอุดมการณ์ของตะวันตก คือ ลัทธิคอมมิวนิสต์

สำหรับญี่ปุ่นนั้นไม่ได้ผ่านขั้นตอนอันยุ่งยากเช่นนี้ การปฏิรูปครั้งใหญ่ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถูกมองไปในรูปของการฟื้นฟู “สถาบันดั้งเดิม” ของประเทศ ทำให้การเปลี่ยนแปลงถูกจัดเป็นอันดับรองลงไป ทั้งๆที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลในทุกด้านของสังคมญี่ปุ่น อาทิ เสรีภาพทางสังคม และการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งทำให้ตัวแทนของสถาบันต่างๆ กับระบอบประชาธิปไตยเป็นที่เข้าใจโดยทั่วไป และทำให้สิ่งเหล่านี้เป็นที่พึงปรารถนา ระบอบประชาธิปไตยก็ได้รับการฟื้นฟูอย่างแข็งขันภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งเป็นผลมาจากรากฐานที่มั่นคงมาตั้งแต่สมัยก่อนสงคราม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษที่ 1920 ไม่ใช่ว่าญี่ปุ่น จะรับเอาแนวความคิดทางประชาธิปไตยมาใหม่ภายหลัง

การพัฒนาการเมืองของญี่ปุ่นจึงไม่ขาดการต่อเนื่อง เหมือนดังประเทศที่ไม่ใช่ประเทศทางตะวันตกอื่นๆ ในสมัยปัจจุบันถึงแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงบางครั้งจะ

เป็นไปได้โดยรวดเร็ว แต่การพัฒนานั้นโดยพื้นฐานทั่วไปแล้วเป็นวิวัฒนาการ ไม่ใช่การปฏิวัติ ทำให้สังคมญี่ปุ่นดำรงความมั่นคงอยู่ได้ และมีเวลารับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในอนาคตได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม ถึงแม้ว่าญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จะขาดภูมิหลังระบอบประชาธิปไตยก็จริง แต่มรดกทางการเมืองของญี่ปุ่นที่มีอยู่ในหลายรูปแบบนี้เอง เป็นผลส่งเสริมให้การพัฒนา ระบอบประชาธิปไตยของญี่ปุ่น เป็นไปได้ อย่างแนบเนียน

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

- Toynbee, Arnold. 1947. **A Study of History**. 2 vol. Oxford: Oxford University Press.
- _____ and Daisaku Ikeda. 2007. **Choose Life: A Dialogue**. London: I.B. Tauris.
- Reischauer, Edwin. 1988. **The Japanese Today: Change and Continuity**. London: Belknap.
- Fairbank, John, Edwin Reischauer and Albert Craig. 1989. **East Asia, Tradition and Transformation**. Boston: Houghton Mifflin.